

Anuari 2024
L'estat de l'educació a Catalunya

Introducció

Margarita León (dir.)

Introducció

Anuari 2024

L'estat de l'educació a Catalunya

Introducció

Margarita León (dir.)

Margarita León (dir.). Catedràtica de Ciències Polítiques a la Universitat Autònoma de Barcelona i investigadora sènior a l'Institut de Govern i Polítiques Públiques.

La col·lecció «Polítiques» és la col·lecció de referència de la Fundació Jaume Bofill. S'hi publiquen les recerques i els treballs promoguts per la Fundació amb més rellevància social i política. Les opinions que s'hi expressen corresponen als autors.

© Fundació Bofill, 2024
Girona, 34
08010 Barcelona
fbofill@fundaciobofill.org
<http://www.fundaciobofill.cat>

Creiem que el coneixement s'ha de compartir. Per això fem servir una llicència Creative Commons **Reconeixement 4.0 Internacional (CC BY 4.0)**, llevat que en algun material indiquem el contrari. Us animem a copiar, redistribuir, remesclar o transformar i crear els continguts propis d'aquesta publicació, per a qualsevol finalitat, inclosa la comercial. Només us demanem que reconegueu l'autoria de la creació original.

Les publicacions de la Fundació Jaume Bofill estan disponibles per a descàrrega al web: www.fundaciobofill.cat

Primera edició: novembre del 2024

Directors: Margarita León i Bernat Albaigés
Autoria: Margarita León

Edició: Fundació Jaume Bofill i Bonal·letra Alcompàs
Cap de projectes: Miquel Àngel Alegre
Coordinadora de projectes: Laura Morató
Cap de publicacions: Anna Sadurní

Disseny de la coberta: Anythink
Fotografia de la coberta: Uncle Jun
Disseny i maquetació: Mercè Montané

Impressió: Martín Arts Gràfiques (Barcelona)

Índex

1	Introducció	1
2	Pal·liar les desigualtats des de l'oferta i la demanda	4
3	Des de dins de l'escola cap a fora i des de fora l'escola cap a dins: les necessitats del sistema educatiu actual	8
4	Famílies en risc de pobresa i exclusió social	10
5	Desigualtat social i desigualtat urbana	14
6	Canvi climàtic, escoles i desigualtat	18
	Inseguretat alimentària, salut i entorn escolar	21
7	Bibliografia	29

Introducció

Des de fa unes quantes dècades, observem en totes les societats una tendència general cap a l'augment d'esclerxes de diferents tipus entre grups socials. Es tracta d'una tendència global que troba impuls en processos econòmics, socials, culturals i polítics diversos, però interconnectats, que són amb major o menor intensitat inherents a la globalització. La desigualtat no només amplia la distància entre rics i pobres, sinó que, encara més important, amenaça la cohesió social, que és el ciment que ens permet construir un projecte comú sòlid. Les polítiques socials i educatives, i, en general, les polítiques públiques es veuen desafiades per aquesta dinàmica d'increment de les desigualtats, i també per la seva creixent complexitat. Actualment vivim en societats obertes on la mobilitat i la precarietat marquen cada vegada més les nostres trajectòries vitals. Com ja va anticipar el sociòleg Bauman, les realitats sòlides s'esvaeixen i donen pas a unes vides més lliures i mòbils que, alhora, són més fràgils i provisionals.

La creixent diversitat social produïda per uns moviments migratoris globals més importants i intensos es combina amb altres variables sociodemogràfiques i es generen patrons de desigualtat més complexos.

En canvi, les polítiques de cohesió social existents només poden oferir respostes parcials i limitades. Les institucions clàssiques de l'estat del benestar mostren una incapacitat creixent per garantir la igualtat d'oportunitats, sobretot en les condicions de partida. Després de la (potser) ingènua esperança que el sistema educatiu i les institucions de l'estat del benestar en el seu conjunt actuïn com a *ascensor social* garantint una certa mobilitat social, l'evidència empírica assenyala que aquest ascensor està, com a mínim, bastant deteriorat. Segons un informe recent de l'OCDE (2018), els fills de famílies pobres tardarien gairebé (de mitjana) cinc generacions a aconseguir els ingressos mitjans del seu país.

L'impacte de la classe social en el rendiment escolar i les oportunitats educatives ha estat objecte d'estudi en l'àmbit de la sociologia de l'educació des de fa més de quatre dècades. No és cap fenomen recent. La classe social sempre ha condicionat les oportunitats educatives, però continua sent rellevant sobretot per dues raons. En primer lloc, perquè, globalment, aquest impacte, lluny de disminuir, està augmentant. Per tant, necessitem comprendre com les desigualtats socials actuals influeixen en les trajectòries educatives i en les oportunitats vitals que aquestes trajectòries generen. En segon lloc, perquè els esforços dels sistemes educatius per anivellar el camp de joc són considerables i no semblen suficients per revertir les dinàmiques que generen desigualtat. És a dir, no és únicament un problema d'insuficiència de recursos, és més aviat un problema de quins tipus de recursos tenim, on són més necessaris i quina és la manera més intel·ligent i eficient de posar-los en funcionament. En definitiva, avui la majoria de sistemes educatius afronten simultàniament un problema d'equitat (en el sentit que no es garanteixen les mateixes oportunitats a tothom) i un problema d'eficàcia, és a dir, de rendiment del mateix sistema. Després de tot, la persistència de les desigualtats educatives no és només un problema de justícia social, sinó també un obstacle per al funcionament correcte del sistema escolar.

Catalunya no és aliena a aquesta relació entre desigualtat i educació. La primera part d'aquest informe aporta abundant evidència de la

reproducció de les desigualtats a través dels resultats educatius, fins i tot en els indicadors que mostren una tendència global positiva. En general, l'evolució de les taxes d'abandonament escolar prematur, la permanència postobligatòria i les taxes d'idoneïtat han experimentat millores notables en els últims anys. Tanmateix, darrere aquest panorama de millora, les desigualtats educatives no només persisteixen, sinó que també s'accentuen de manera preocupant entre l'alumnat que pertany a diferents categories socioeconòmiques. L'exemple més clar són les dades de l'informe PISA, que evidencien aquesta tendència entre el 2018 i el 2022 pel que fa al rendiment educatiu. En aquest període, es va registrar un increment de més de 14 punts en competència matemàtica i científica, i de 16 punts en competència lectora entre l'alumnat d'estatus socioeconòmics alt i baix. A més, l'alumnat d'estatus socioeconòmic baix va experimentar una evolució més negativa que l'alumnat d'estatus socioeconòmic alt i Catalunya va ser la comunitat autònoma amb una bretxa més gran entre els estudiants amb bons i mals resultats.

Les dades també mostren desigualtats en l'acompanyament familiar. Un percentatge elevat d'alumnes afirma que els seus progenitors gairebé mai parlen amb ells sobre com els va a l'escola (46%), sobre els problemes que hi poden tenir (41%) o sobre la seva formació futura (37%). Si tenim en compte que el suport familiar és un factor clau que incideix de manera important en els resultats acadèmics i que està estretament lligat a l'estatus socioeconòmic, aquestes xifres són especialment preocupants. La mateixa tendència es reproduïx en les activitats extraescolars esportives: l'any 2023 només el 20% dels infants de classe social alta no participaven en aquestes activitats esportives extraescolars, mentre que aquesta proporció era del 45% en el cas dels infants i adolescents de classe social baixa.

Pal·liar les desigualtats des de l'oferta i la demanda

L'explicació d'aquesta associació significativa entre desigualtat i educació la trobem en factors que tenen a veure tant amb l'oferta, és a dir, amb els recursos econòmics i materials en educació i la seva distribució, com amb la demanda, és a dir, amb la composició de l'alumnat o *demografia educativa*.

Quant a l'oferta, tal com s'explica a la primera part d'aquest anuari, a Catalunya ha existit, en una perspectiva comparada europea, una austeritat prolongada en tots els àmbits de l'educació, marcada per l'infrafinançament persistent del sistema educatiu des de la crisi econòmica i financera de l'any 2008. No obstant això, una anàlisi detallada de les dades revela que, entre el 2014 i el 2023, hi ha hagut un increment de pressupost del 67,4% en preus corrents, cosa que ha permès recuperar progressivament els nivells d'inversió agregats. En quina mesura s'han reduït aquestes diferències a partir de la inversió progressiva un cop recuperats de la crisi econòmica? Malgrat l'augment dels pressupostos, la inversió en percentatge del PIB sembla haver-se mantingut estable i les distàncies no han disminuït significativament. En termes de PIB i en despesa per estudiant no universitari, continua situant-se per sota de les mitjanes estatal i europea. En l'àmbit europeu, Catalunya només supera els països de l'Est, Portugal i Grècia.

Quan existeixen bretxes tan pronunciades en les trajectòries educatives, els processos de transformació importants, com ara la digitalització progressiva o les crisis externes (per exemple, la pandèmia de la covid-19), tenen també una incidència molt diferenciada. Malauradament, aquests processos suposen el reforçament de les desigualtats de partida.

Pel que fa a transformació digital i tecnològica, els indicadors mostren que Catalunya ha fet grans avenços i s'ha posicionat com una comunitat

autònoma capdavantera en digitalització. Ha passat del 53% de la població amb accés a internet el 2006 a un 97% el 2023 i ha superat les mitjanes estatals i europees. També lidera en competències digitals bàsiques. Malgrat aquestes dades tan positives, cal preguntar-nos si la supervisió de l'ús que l'alumnat fa de les tecnologies, i també del tipus d'ús que se'n fa, està condicionada per l'estatus socioeconòmic de les famílies, un fet que té un impacte directe en les desigualtats educatives. La resposta, probablement, és la prevista: la digitalització no ha anat acompanyada, almenys fins ara, d'una regulació que garanteixi un impacte equitatiu per a totes les famílies, independentment del seu estatus. Si bé les desigualtats socioeconòmiques derivades de la bretxa digital gairebé s'havien neutralitzat en termes d'accés l'any 2023, la proporció d'infants i adolescents que dediquen dues o més hores diàries a activitats d'oci sedentari ha augmentat del 23% el 2006 al 46% el 2022, un tipus d'oci que és molt més comú entre els infants i adolescents de famílies menys afavorides, amb una prevalença del 52% en comparació amb el 37% corresponent als infants i adolescents de famílies més benestants. Cal alertar, a més, que l'oci sedentari és especialment intens en el cas dels nois, segons l'Enquesta de salut de Catalunya.

La pandèmia de la covid-19, que va alterar els entorns d'aprenentatge durant dos anys, va marcar l'inici d'una tendència negativa i va agreujar la bretxa en termes de competències educatives, condicions d'aprenentatge i ús de dispositius digitals. Quant a les competències, l'any 2015 hi havia una diferència de 220 punts en matemàtiques, de 226 punts en lectura i de 235 punts en ciències entre els percentils 10 i 90. L'any 2022 aquestes diferències havien augmentat fins als 229, 263 i 244 punts respectivament. En aquest període, l'alumnat amb pitjors resultats va perdre 33 punts en matemàtiques, mentre que els alumnes amb millors resultats van perdre 24 punts. En comprensió lectora, el retrocés va ser de 52 punts per als que tenien un pitjor rendiment i de 15 punts per als que tenien un millor rendiment, i en ciències, les pèrdues van ser de 28 i 19 punts respectivament. Aquestes dades suggereixen que el sistema educatiu és ara menys equitatiu pel que fa als aprenentatges bàsics. A més, l'estatus socioeconòmic de l'alumnat sembla tenir un pes més gran en els resultats

acadèmics que abans de la pandèmia, un fet que indica que aquest esdeveniment ha contribuït de manera significativa a l'ampliació de la bretxa competencial. La pandèmia també va tenir un impacte notable sobre la salut mental d'infants i adolescents, amb un augment de més de 5 punts en la probabilitat de patir un trastorn mental. Entre les classes socials més baixes aquest increment és especialment remarcable, ja que oscil·la entre el 6% i el 13%. Així mateix, es va constatar un creixement del temps destinat a l'oci sedentari, sobretot entre els infants i adolescents de famílies menys afavorides (92 minuts diaris, en comparació amb els 78 minuts diaris dels infants i adolescents de classe social alta).

En el cas de la demanda, en els darrers anys s'han produït canvis molt significatius en la demografia educativa que deriven en un increment de la complexitat per a l'organització del sistema i la gestió dels processos d'aprenentatge de l'alumnat. Malgrat la davallada de la natalitat, en el conjunt del sistema educatiu, inclosos els ensenyaments universitaris, l'any 2021 hi havia un 45% més d'alumnes que l'any 2000. En poc més de dues dècades, el sistema ha absorbit prop de 464.290 alumnes més, una xifra que supera amb escreix les mitjanes estatal i europea. De fet, a Europa, l'escenari general és d'un decreixement significatiu de la població en edat escolar.

Aquest escenari reflecteix l'increment de població que s'ha produït a Catalunya durant les dues darreres dècades: entre el 2000 i el 2023 la població ha augmentat un 39%. L'any 2000 el 2% de la població resident a Catalunya era d'origen estranger. L'any 2023 aquesta xifra va créixer fins al 17%. Mentre que l'any 2000 l'alumnat de nacionalitat estrangera a primària i a secundària se situava per sota del 3%, l'any 2023 representava un 19,5% a primària i un 15,4% a secundària. A partir de l'any 2018, l'expressió d'aquest fenomen ha estat substancialment diferent entre l'educació infantil i primària, i l'educació secundària obligatòria i postobligatòria. No obstant això, convé subratllar la creixent incapacitat d'aquest indicador de registre de la nacionalitat d'expressar la realitat d'una part important d'alumnat autòcton amb pares nascuts a l'estranger.

Així les coses, Catalunya se situa al capdavant dels països europeus pel que fa al creixement global de l'alumnat. Aquest procés d'increment demogràfic, lligat a una despesa que continua sent clarament insuficient, produeix un tensionament del sistema educatiu que resulta en reptes múltiples. Per una banda, la nova demografia educativa demanda més recursos (per exemple, suposa un canvi quantitatiu en la distribució de la despesa educativa per alumne) i ens obliga a repensar quins tipus de recursos es necessiten i com es distribueixen. Per altra banda, no només hi ha més alumnes, sinó que la composició d'aquest alumnat és socialment més complexa. La transformació de la composició demogràfica a les aules té un impacte directe en les condicions d'educabilitat, per dues raons principals: d'una banda, avui les aules presenten una major heterogeneïtat en aspectes clau de socialització, com ara la coexistència de nombroses cultures i llengües d'origen, i de l'altra, bona part de l'increment de la població escolar s'ha produït en els nivells socioeconòmics més baixos (53% de tot l'alumnat d'origen migrant). Tenint en compte l'estreta relació que existeix entre el nivell socioeconòmic de les famílies i les trajectòries i el rendiment escolars, és probable que aquests canvis tinguin un impacte negatiu sobre el sistema educatiu si no s'introdueixen les polítiques i els recursos necessaris per fer front a aquesta nova realitat.

Una dificultat afegida és que, malgrat la disminució de la segregació escolar en els darrers anys, els alumnes socialment vulnerables continuen concentrant-se majoritàriament en centres educatius de titularitat pública. En absència d'una política pública adequada, aquest canvi tendeix a provocar que els alumnes autòctons que viuen en entorns socioeconòmics desfavorables es desplacin cap a centres concertats o privats. A més, i com bé indica Lidia Farré (2020), aquest canvi en les preferències de matriculació pot erosionar el compromís social amb l'educació pública.

Des de dins de l'escola cap a fora i des de fora l'escola cap a dins: les necessitats del sistema educatiu actual

Si bé és cert que podem demanar al sistema que atenuï aquesta relació entre desigualtat i trajectòries educatives, les escoles no poden solucionar problemes que tenen el seu origen en un altre lloc. Com passa a tot arreu, els nens i nenes que viuen en llars en situació de pobresa econòmica tenen un desavantatge educatiu que es tradueix en pitjors resultats, més fracàs escolar i més abandonament prematur. La incidència de la pobresa infantil a Catalunya i a Espanya és de les més altes d'Europa (a Catalunya és del 27% i la mitjana europea és del 19,4%). A més, almenys una part important d'aquesta pobresa sembla estar cronificada. Per tant, és imprescindible entendre com influeixen la pobresa i la desigualtat en les oportunitats educatives i en les condicions d'educabilitat, i en quina mesura ho fan. Així doncs, el punt de partida d'aquest anuari és que necessitem actuar *des de dins del sistema educatiu cap a fora* i, alhora, *des de fora del sistema educatiu cap a dins*. Això implica connectar el temps, els recursos i els esforços de dins i de fora de la institució escolar. En un context de creixent desigualtat i polarització social, cal entendre dos processos. Per una banda, com l'estructura d'oportunitats de fora de l'escola (des de la família, el lloc d'origen o el barri fins a la comunitat) impacten en el temps i en el rendiment escolar. Per l'altra, hem d'entendre amb precisió quins recursos humans, materials i econòmics necessiten les escoles per fer front als reptes que tenen al davant, tenint en compte les diferències socials i territorials.

Una estratègia *des de fora cap a dins* implica problemàtiques i àmbits d'actuació que, sense ser estrictament educatius, impacten en les condicions d'educabilitat. En aquest anuari tractem àmbits dispersos que incideixen de manera directa en les oportunitats i les condicions per a l'aprenentatge i la formació. Des de les polítiques de garantia d'ingressos mínims, l'alimentació saludable i l'accés al menjador escolar fins a aspectes relacionats amb la segregació urbana o la incidència del canvi climàtic.

Una estratègia *des de dins cap a fora* significa repensar el sistema educatiu perquè entengui la importància de l'impacte de les desigualtats d'origen, la composició altament heterogènia de l'alumnat i els reptes d'aquesta diversitat més significativa. En aquest sentit, la inversió en la petita infància és la política social *anivelladora* per excel·lència. Existeix un consens científic i acadèmic ampli sobre la necessitat d'implementar polítiques socials i educatives adreçades als més petits, no només per una qüestió de justícia social, sinó també per una qüestió de rendiment i d'eficàcia de la inversió pública a mitjà i llarg termini. Són aquestes polítiques predistributives les que aconseguixen un nivell de retorn més alt pel que fa al seu efecte positiu en el benestar al llarg de tota la vida.

Donades les característiques específiques de la primera infància, les anàlisis de l'impacte que els serveis per a infants de 0 a 3 anys tenen sobre l'equitat han d'incorporar necessàriament una mirada més àmplia que explori com l'accés a aquests serveis interactua amb altres polítiques socials i educatives. La progressivitat d'un disseny d'entrada als serveis públics per a infants d'entre 0 i 3 anys que prioritzi les famílies més vulnerables pot quedar neutralitzada quan entren en joc les desgravacions fiscals sobre les despeses privades de les famílies o amb un disseny de permisos parentals que beneficiï sobretot les mares i els pares millor situats en el mercat laboral. Atès que aquest ventall d'eines ampli pertany a diferents nivells i àmbits administratius, comprendre com la combinació d'aquests instruments afecta l'equitat és extremadament complex, però alhora ineludible. Les estratègies *des de dins cap a fora* també tenen la voluntat d'abordar la diversitat social que trobem avui a les escoles. La introducció de noves figures professionals de suport a les escoles, des de tècnics d'integració social, educadors socials o promotors escolars fins a professionals de la salut pediàtrica o logopedes, és una estratègia d'aquest tipus per a l'escola inclusiva.

A continuació durem a terme un repàs de les temàtiques contingudes en els diferents apartats d'aquest anuari.

Famílies en risc de pobresa i exclusió social

La relació entre les **rendes familiars i les desigualtats educatives** és clara: els dèficits en competències bàsiques, les taxes de repetició i l'abandonament escolar prematur augmenten a mesura que disminueix el nivell socioeconòmic de les famílies. L'apartat de **Costas, Sánchez i Taberner** parteix d'una idea clau: les desigualtats socials i de renda expliquen en gran mesura les desigualtats educatives i, per tant, qualsevol política que tingui com a finalitat solucionar el problema des de l'arrel ha de ser reforçada. Són necessàries polítiques de transferència de rendes que incideixin en la capacitació adquisitiva de les famílies i que s'orientin a mitigar la manca d'ingressos. Elena Costas, Maria Sánchez i Pere Taberner indiquen la necessitat de reformar el sistema de garantia d'ingressos a Catalunya per millorar les taxes de cobertura i aconseguir unes quanties que s'adeqüin al cost de la vida. La cobertura limitada, les altes taxes de *non-take up* i les quanties baixes posen en risc la capacitat dels sistemes de garantia d'ingressos de proporcionar a les famílies amb infants unes condicions dignes de vida.

Un estudi dels investigadors Cooper i Stewart publicat a l'any 2021 revela un efecte positiu clar entre els ingressos familiars i els resultats educatius dels infants. Els ingressos més alts comporten millores en tres aspectes essencials per mitigar les desigualtats educatives: una major inversió familiar en recursos educatius (com ara material didàctic, classes de reforç o activitats extraescolars), una implicació més destacada dels adults de la llar, és a dir, més ingressos permeten dedicar més temps i atenció a la supervisió i ajuda dels infants, i una millora de l'entorn social. Com veurem també a l'apartat de Blanco, els barris amb menys renda sovint presenten més segregació escolar, més problemes d'estrès i ansietat per als infants, i pitjors condicions socials en l'entorn d'aprenentatge, que són mediadors clau per a l'èxit educatiu.

Aquest apartat de l'anuari proposa diverses intervencions centrades en les polítiques de garantia d'ingressos. L'objectiu principal és garantir que

les famílies disposin de recursos econòmics suficients per invertir en educació i crear entorns d'aprenentatge favorables abordant els factors subjacents que contribueixen a les desigualtats educatives. En aquest sentit, les transferències de renda són una eina clau per trencar el cicle de la pobresa i proporcionen un mínim de recursos als infants nascuts en famílies pobres o en risc d'exclusió social. Exemples d'aquesta lògica són els programes de renda condicionada de Mèxic i el Brasil, que ofereixen prestacions a canvi d'una mínima assistència escolar o visites mèdiques. Aquestes iniciatives han demostrat èxit en les seves avaluacions en termes d'inscripció, d'assistència i de reducció de l'abandonament escolar prematur. No obstant això, l'evidència més recent indica que les prestacions incondicionades poden ser igual d'eficients i menys problemàtiques, ja que ofereixen beneficis similars i eviten els costos administratius associats al compliment i seguiment de les condicions.

Encara que actualment no tenim transferències de renda directament destinades a finalitats educatives, aquest punt ens convida a reflexionar sobre els costos administratius associats a les polítiques de transferència de renda que s'apliquen a Catalunya i a Espanya. La Renda garantida de ciutadania (RGC) i, especialment, l'Ingrés mínim vital (IMV) són eines essencials per reduir la pobresa, però no arriben a totes les famílies que haurien de beneficiar-se'n. Com posen de manifest Costas i Sánchez, a Catalunya, l'IMV no arriba al 69% de les llars potencialment beneficiàries. En aquest sentit, és imperatiu destacar que la reducció de la condicionalitat en l'accés a polítiques de renda mínima no ha generat problemes addicionals en experiències prèvies a altres països, sinó que ha millorat la seva eficiència. Exemples d'aquest enfocament són els ajuts per al menjador escolar, com s'analitza a l'informe de Costas i Sánchez, o els casos descrits en aquest informe.

Finalment, les autores proposen diverses millores específiques per a les transferències de renda, com ara garantir la cobertura dels costos directes i indirectes de l'educació de 0 a 3 anys (per obtenir una anàlisi exhaustiva d'aquest tema a Catalunya, vegeu Soler-Buades i Maestriperri,

2023), augmentar les quanties, implementar mesures de conciliació familiar i laboral, compatibilitzar les polítiques de renda amb rendes del treball (per exemple, la compatibilitat de l'IMV amb el subsidi d'atur, recentment aprovat) o ampliar el complement d'Ajuda per a la Infància (CAPI), que encara presenta limitacions i problemes de no sol·licitud.

Sobre **l'educació de 0 a 3 anys**, **Navarro-Varas i Mayordomo** ens recorden que, malgrat els avenços aconseguits, aquesta política continua sent una assignatura pendent. La bona notícia és que avancem cap a un escenari d'augment progressiu de l'escolarització infantil. Tal com mostren els autors, la taxa d'escolarització dels 0 als 3, que va ser del 26% durant curs 2000-2001, es va incrementar fins al 44% en el curs 2022-2023. Durant aquest temps, l'esforç més important s'ha dut a terme en l'escolarització dels nens de 2 anys, és a dir, els que accedeixen a l'etapa coneguda com a I2. En aquesta etapa, la taxa de l'últim curs se situava pràcticament en el 70%. No obstant això, els autors adverteixen que aquest increment es deu en un grau més alt a la baixada de la natalitat i no tant a l'augment real en la provisió de places. A més, en comparació amb l'etapa dels 3 als 6 anys, a l'etapa dels 0 als 3 anys el sector privat continua tenint un pes important i es produeix un important biaix social per raó d'origen en l'accés. Són en concret els nens i nenes que potencialment més guanyarien en l'escolarització primerenca els que menys hi accedeixen. El 0-3 continua sent un servei més pensat per a famílies en les quals tots dos progenitors treballen que per a famílies en situació de desavantatge social i en risc d'exclusió social.

El consens polític que existeix tant a nivell nacional com internacional sobre la necessitat de comprometre's en les polítiques públiques dirigides a la primera infància facilita que s'avanci en la direcció correcta. La Garantia Infantil Europea (2021) i l'Estratègia Europea de Cures (2022) proporcionen un full de ruta clar. Tanmateix, Navarro-Varas i Majordomo ens adverteixen: perquè aquestes polítiques tinguin un impacte real en l'equitat hem de vigilar aspectes que van molt més allà de les estadístiques d'escolarització i que tenen a veure amb la qualitat dels serveis que

s'ofereixen. No es tracta que els nens aprenguin com més aviat millor les regles de les institucions educatives, es tracta que l'escola integri i reconegui la importància dels elements purament de custòdia i de cures de les escoles, que introdueixi noves maneres de relacionar-se amb les famílies i que s'arrisqui amb pedagogies innovadores. L'impacte de la davallada de la natalitat en la reducció de la demanda a l'educació infantil és una oportunitat per donar més espai a consideracions més qualitatives. Si el que fem, en canvi, és tancar escoles o augmentar ràtios, l'esforç difícilment haurà valgut la pena.

La incorporació creixent de **nous professionals als centres educatius** és una altra política que podem considerar tant de fora cap a dins com de dins cap a fora. En els darrers anys, s'han incorporat nous perfils docents i no docents que treballen conjuntament a les escoles i els instituts. El punt de partida és el reconeixement que les escoles necessiten garantir unes condicions d'educabilitat com a condició imprescindible i prèvia a la transmissió del contingut curricular. En l'aposta per l'escola inclusiva, tan necessari és el professional que imparteix llengües o matemàtiques com el que entén de pedagogia terapèutica o coneix realitats familiars complexes i vulnerables.

L'escola inclusiva democratitza l'educació i permet avançar en drets. Excepte per a alguns nostàlgics de temps pretèrits, no té gaire sentit qüestionar aquest canvi de paradigma d'escala global. Sí que convé, en canvi, observar amb atenció en quina mesura la voluntat política es tradueix en esforços i recursos que facin possible el canvi. A Catalunya, l'augment de perfils professionals que treballen a les escoles ha estat possible gràcies al Decret 150/2017 sobre educació inclusiva. L'apartat de **Sheila González Motos** dona compte d'aquest procés en el qual han anat guanyant pes els professionals que poden atendre la diversitat funcional i altres tècnics de suport necessaris en centres de complexitat social elevada. Com bé explica l'autora, l'impacte que té el reforç i l'ampliació del personal docent i no docent a les escoles en la *gestió de la diversitat* s'ha provat empíricament de manera reiterada. No obstant això, no és un canvi fàcil d'aplicar.

Els equips directius dels centres assenyalen reiteradament la manca de personal de suport. La rotació excessiva del professorat en escoles de complexitat social elevada és un obstacle important per a la qualitat docent i el funcionament dels equips. No es tracta d'afegir capes, es tracta de repensar l'ecosistema escolar des d'una perspectiva transversal i integral. i sembla que ens trobem encara lluny d'això.

Desigualtat social i desigualtat urbana

La desigualtat i l'estratificació socials també es reproduïxen espacialment. Com molt bé indica **Ismael Blanco** en l'apartat d'aquesta investigació les **tendències creixents de segregació residencial** intervien també en processos de tancament social que provoquen un efecte concatenat en la segregació educativa. Les desigualtats econòmiques es tradueixen de manera progressiva en un distanciament residencial entre els més acomodats i els més desfavorits, i els espais físics i simbòlics per a la barreja social i la construcció de capital social es redueixen significativament (Tammaru *et al.*, 2015).

Si les oportunitats estan cada vegada més condicionades pel lloc en el qual vivim, necessitem entendre com es produeix aquesta relació i quines són les intervencions polítiques amb capacitat de mitigació perquè, en cas contrari, l'entorn mateix es converteix en un accelerador de la polarització social. El barri en el qual vivim, l'escola i la comunitat que ens envolta participen de l'acumulació de l'avantatge o el desavantatge socials. En una ciutat com Barcelona, l'*efecte barri* és a dir, la importància dels factors territorials en la reproducció de les desigualtats socials, es mostra amb claredat en determinats indicadors analitzats a la primera part d'aquest anuari.

Aquesta geografia educativa tan desigual també queda reflectida en els resultats educatius. Com explica Blanco a partir de dades recopilades per l'Institut Metròpoli, a 4t d'ESO, la taxa de no idoneïtat, és a dir, el

percentatge d'alumnes escolaritzats en un curs inferior al qual els pertocaria segons la seva edat, se situa al voltant del 20% a Sants-Montjuïc, Ciutat Vella i Nou Barris, mentre que no arriba al 10% en districtes com Sarrià-Sant Gervasi, Les Corts i Gràcia. En la mateixa direcció, els nivells de no assoliment de les competències bàsiques a 6è de primària oscil·len entre el 4,4% de l'alumnat dels centres de Sarrià-Sant Gervasi i el 23% de l'alumnat de Nou Barris. La taxa de graduació a l'ESO dels districtes de renda baixa també és significativament inferior a la de la mitjana de la ciutat. Per exemple, mentre a Sarrià-Sant Gervasi només 1 nen de cada 25 no obté la graduació, a Ciutat Vella aquesta proporció és d'1 de cada 4.

Aquest *efecte barri* en la producció de les desigualtats educatives es manifesta també en l'àmbit de l'educació extraescolar i el temps lliure, és a dir, en el temps que nenes i nens passen fora de l'escola. Segons evidencia l'esmentat informe de l'Institut Metròpoli, l'associacionisme d'educació en el lleure està molt desigualment repartit entre els diferents districtes de la ciutat.

La literatura mostra un impacte clar del temps *extraescolar* en els àmbits social i educatiu. En alguns països s'han dut a terme estudis amb dades de panel longitudinals que segueixen als individus des de la infància fins a l'entrada en l'etapa adulta i els resultats suggereixen que existeix una important relació causal entre la resiliència de l'alumnat amb nivells elevats de risc personal i social, i la participació prolongada en el temps en activitats extraescolars de qualitat (Mahoney, 2003). És a dir, el temps extraescolar compleix una funció que compensa d'alguna manera les mancances de l'entorn familiar i els seus beneficis només poden observar-se a llarg termini. Així i tot, de nou, ens trobem que l'alumnat de categories socioeconòmiques més baixes és el que té una capacitat d'accés inferior a aquestes activitats programades.

La polarització de les condicions d'educabilitat d'infants i adolescents en funció d'on viuen implica que, a la pràctica, tenim dues vies als extrems, situades en paral·lel a la via central, però amb velocitats desiguals. En un

extrem, es troba la via ràpida, en la qual pràcticament no existeix el *desafiament de la complexitat*. Aquí el trànsit és fluid perquè la carretera està en bon estat, les trajectòries són previsible i les famílies tenen la capacitat d'aplicar *estratègies de rescat* que garanteixin la continuïtat dels seus fills i filles en el sistema educatiu, fins i tot quan els resultats no són bons. L'alumnat que se situa en aquesta via ràpida comença aviat l'itinerari escolar, viu en un entorn pròxim i segur, i disposa de capital social i recursos públics i privats en abundància per desenvolupar i explorar les aptituds i inquietuds que formen part del currículum escolar i les que en queden fora però són importants, com ara l'esport, l'art o les llengües estrangeres. En l'altre extrem, se situa la via lenta. En aquest cas, la incorporació és tardana i probablement amb més interrupcions. L'arribada al punt de destinació ni tan sols es garanteix perquè els obstacles es multipliquen i perquè l'acumulació d'alumnat amb necessitats educatives especials no compta amb el suport necessari perquè sigui manejable. La manca d'una xarxa comunitària i d'acompanyament educatiu són també obstacles per a la progressió en el circuit escolar.

El sistema pot intervenir en un grau més alt o més baix en la consolidació d'aquests itineraris diferents on les oportunitats es reparteixen de manera tan desigual. La *via ràpida* s'alimenta fonamentalment de la pulsio de les classes mitjanes i altes de distanciar-se de les persones que, segons ells, estan situades socialment per sota. La *via lenta* ofereix un dret a l'educació de mínims, podríem dir, però amb poques opcions per garantir unes oportunitats educatives equivalents. Si tant la via ràpida com la lenta creixen a costa d'una via central majoritària, es consolidarà un sistema educatiu altament segregat tan espacialment com socialment.

En aquest context, la mobilitat per raons d'escolarització pot determinar la importància de la ubicació geogràfica, però resulta que això també es reparteix de manera molt desigual. Citant un estudi de l'Institut Metròpoli (2018), Blanco explica que les famílies amb més recursos són les que activen amb més freqüència processos actius d'elecció d'escola, mentre que les famílies amb menys recursos opten (o no) per la proximitat.

Aquestes estructures d'oportunitat dels barris comprenen, d'una banda, recursos i serveis pròpiament educatius i, de l'altra, recursos i serveis que, sense ser educatius en un sentit estricte, afecten en gran manera les condicions d'educabilitat per raons objectivables, com ara l'accés a determinats recursos, i per raons menys objectivables, com ara la seva incidència en com es formen les expectatives des d'una edat molt primerenca.

Cal tenir un coneixement més precís de com aquest temps no estrictament curricular, però fonamental en el desenvolupament de la infància i l'adolescència, està cada vegada més travessat per bretxes de classe, gènere i raça, ancorades de manera important en la segregació residencial. Basant-se en dades d'equipaments de l'AMB i en l'Índex de vulnerabilitat urbana de l'Institut Metròpoli, Ismael Blanco constata que a l'àrea metropolitana de Barcelona el desequilibri intermunicipal en equipaments educatius, culturals i esportius és molt significatiu. L'única manera de contrarestar aquest gran desequilibri entre municipis és mitjançant intervencions de política pública a escala precisament metropolitana. La problemàtica de la segregació educativa, per exemple, cada cop està més relacionada amb la distribució de l'oferta educativa entre municipis rics i pobres. Si només ens fixem en la segregació intramunicipal, no tenim en compte la dimensió real d'un fenomen que continua creixent. A Barcelona, l'experiència pionera del Pla de barris és destacable, tal com indica Blanco. Això no obstant, aquesta capacitat de redistribució territorial no està a l'abast de tots els municipis. La gran paradoxa és que, a escala supramunicipal, allà on existeix una demanda social més destacable hi ha, alhora, una feblesa institucional més notable per fer-li front. Per aquest motiu és tan important disposar d'una estratègia nacional que permeti l'abordatge de les intervencions de millora educativa amb la millora dels entorns urbans.

Canvi climàtic, escoles i desigualtat

Les autores **Elena Domene, Marta García-Sierra i Mar Satorras** dediquen el seu apartat de l'anuari a l'impacte del canvi climàtic i, més en concret, a la **vulnerabilitat a la calor en entorns escolars**. Es tracta d'un repte creixent que necessita solucions d'adaptació que tinguin en compte, també aquí, les desigualtats socioterritorials de partida. Més de mig milió de persones, més de 50.000 de les quals són infants, viuen en zones d'elevada vulnerabilitat a la calor a l'àrea de Barcelona. Aquestes dades subratllen la necessitat urgent d'actuar. Domene, Garcia-Sierra i Satorras han elaborat un informe imprescindible en temps de canvi climàtic que posa l'accent en el seu impacte sobre les escoles i, especialment, sobre els infants que hi assisteixen.

Sabem del cert que els infants són més vulnerables que la resta de la població a les temperatures elevades. Aquestes temperatures afecten negativament la qualitat del seu son, la seva funció cognitiva, la seva concentració i, en conseqüència, el seu rendiment acadèmic, un factor clau que determinarà el seu futur econòmic i social. A més a més, el risc d'exposició a la calor extrema es reparteix de manera molt desigual. L'atenció a l'impacte de l'augment de les temperatures en la infància i l'adolescència exigeix mirades que posin l'atenció en l'adequació de l'entorn pròpiament escolar, però també en les condicions de l'entorn més pròxim, com ara el barri o les condicions d'habitabilitat. De nou, es tracta d'un abordatge del problema *des de dins de l'escola cap a fora* i *des de fora de l'escola cap a dins*. Els habitatges mal ventilats i més exposats al sol, i els entorns urbans densos i amb poques zones verdes incideixen en el benestar dels nens i dels adolescents.

Les autores expliquen la utilitat de l'**Índex de vulnerabilitat al canvi climàtic** (IVAC) per diagnosticar el nivell d'exposició de l'àrea metropolitana de Barcelona al canvi climàtic i proposen accions a les escoles i als seus entorns per mitigar-ne els efectes. Entre aquestes accions, destaca la ciència ciutadana, de la qual es parlarà més endavant, com a mecanisme comunitari d'intervenció.

L'objectiu principal de l'IVAC és mesurar i cartografiar la vulnerabilitat social dels barris davant episodis de calor extrema amb la finalitat d'establir una base de dades sòlida que permeti orientar les mesures d'adaptació al canvi climàtic de manera justa i coherent, prioritzant les zones més afectades. L'índex té en compte diversos indicadors: en termes d'exposició, s'analitzen la vulnerabilitat residencial, la infraestructura verda i la concentració de població; pel que fa a la sensibilitat, s'inclouen factors com ara l'envelliment de la població, l'edat, el gènere, la immigració i la pobresa energètica, i, quant a la capacitat d'adaptació, es té en compte l'autogeneració d'energia a partir de fonts renovables. L'IVAC evidencia que les àrees més vulnerables es concentren a la ciutat de Badalona, als barris de Ciutat Vella, Sants-Montjuïc, Nou Barris i Horta-Guinardó, a Sant Adrià del Besòs i a Santa Coloma de Gramenet, zones que representen el 16% de la població total de l'àrea metropolitana. Les autores proposen quatre àmbits d'intervenció a partir de la contribució de l'IVAC. El primer és la transformació dels patis escolars en refugis climàtics. Un exemple destacat és el projecte Transformem els patis, una iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona i d'altres entitats que té com a objectiu transformar tots els patis abans del 2030 seguint criteris de convivència i donant prioritat a la diversitat d'espais, les activitats lúdiques, el contacte amb la natura i l'acció més important en termes climàtics: una redistribució equilibrada dels espais. Altres iniciatives similars són Patis x Clima o rePLANTegem a Sabadell.

El segon àmbit d'intervenció és la rehabilitació climàtica dels centres escolars, que afronta reptes com ara eliminar els barracons, rehabilitar, reformar o construir escoles adaptades a les noves condicions climàtiques, i incorporar criteris de climatització per mantenir la temperatura entre els 17 °C i els 27 °C. Un bon exemple en aquesta línia és el Pla d'adequació al canvi climàtic promogut per la Generalitat, que inclou una guia d'actuació en àrees com ara el projecte educatiu, el currículum, la cultura, l'organització dels centres i la planificació dels espais físics. Això es tradueix en mesures com, per exemple, la millora de les façanes i els tancaments, la implementació de mesures *passives* (en concret, proteccions

solars o fonts d'aigua) i la creació d'espais climatitzats amb aire condicionat en zones d'ús general.

En tercer lloc, les autores proposen una intervenció que tingui en compte tant les escoles com els seus entorns, sobretot a les zones més afectades. Aquest aspecte esdevé especialment rellevant quan es té en compte la desigualtat existent en la distribució de zones verdes, molt presents en barris com, per exemple, les Corts o Sant Gervasi, sobretot en escoles privades, i gairebé absents en barris de rendes més baixes. L'any 2020 l'Ajuntament de Barcelona va proposar el pla Protegim les escoles, amb l'objectiu de renovar 217 centres educatius fins al 2023. Aquest pla pretenia millorar la qualitat de l'aire, reduir el soroll, crear espais d'estada i joc, i pacificar els entorns escolars a fi de disminuir l'efecte *illa de calor*.

Finalment, destaquen la importància de promoure la ciència ciutadana com a eina educativa i d'apoderament per als infants. Es tracta d'una eina que els permet intervenir de manera activa en el procés. Un exemple d'aquesta pràctica és la recopilació i monitorització de dades als habitatges dels alumnes mitjançant sensors de temperatura, com es fa en el programa Vigilants de la calor. Posteriorment, l'alumnat pot facilitar aquestes dades a les polítiques públiques i participar en tallers per cointerpretar-les i cocrear solucions d'adaptació equitativa en contextos de pobresa energètica.

Malgrat aquestes iniciatives, les autores assenyalen que encara cal ampliar la perspectiva tant en l'àmbit territorial com en l'àmbit social, ja que moltes d'aquestes intervencions, com ara els refugis climàtics o la rehabilitació de centres, presenten certes limitacions. En aquest sentit, no arriben a la majoria d'escoles situades en zones vulnerables o no fan un diagnòstic prou precís de l'estat dels centres. També exposen la necessitat de plantejar debats més profunds, més enllà d'aquestes intervencions concretes, com, per exemple, la possible modificació del calendari escolar. Només ampliant la mirada i destinant més recursos serà possible codissenyar respostes eficaces per aconseguir escoles, barris i comunitats més adaptades al canvi climàtic.

Tanmateix, aquestes propostes i iniciatives posen sobre la taula nous dilemes i debats profunds. Experts en estudis sobre l'estat del benestar com ara Ian Gough (2010) han advertit que les polítiques d'adaptació al canvi climàtic com, per exemple, les intervencions per fer que les infraestructures i els edificis siguin més resilients, poden generar competència fiscal entre les demandes de benestar social i les demandes ambientals, tret que s'aprofitin les sinergies. Gough també subratlla la necessitat de dur a terme intervencions més estructurals que advoquin per una política de consum ecosocial que prioritzi la inversió i el consum col·lectius per sobre dels productes privats, que fomenti el consum local i comunitari, que identifiqui el consum de luxe amb una alta petjada de carboni i que millori les dietes per beneficiar tant la salut com el medi ambient. En aquest sentit, cal que, en lloc de només pal·liar els problemes socials, les polítiques de benestar es reorientin cap a la prevenció d'aquests problemes amb iniciatives com ara les polítiques de treball ecosocial, que haurien de reduir gradualment les hores de treball remunerat, o la promoció d'activitats d'oci amb una petjada de carboni baixa (Gough, 2016). La ciència ciutadana també pot tenir un paper clau en la millora i la innovació de les respostes al canvi climàtic, ja que permet la recopilació de dades en zones perifèriques o privades on les metodologies científiques tradicionals no poden arribar, tal com evidencia la recerca internacional (Dickinson, Zuckerberg i Bonter, 2010). No obstant això, aquestes pràctiques haurien d'estar emmarcades dins d'una estratègia més estructural i coherent.

Inseguretats alimentària, salut i entorn escolar

Què, com i on mengen els infants i adolescents és un altre dels temes que fins fa molt poc no formava part de les converses sobre política educativa. Per desconeixement o desinterès, la majoria dels sistemes educatius es desentenien del dret dels nens i adolescents a una dieta sana i equilibrada. Això no obstant, des de fa alguns anys l'alimentació i l'*acte de menjar* s'han incorporat a l'agenda política amb recomanacions molt

precises de tots els organismes internacionals, començant per la Unió Europea. Aquest canvi de paradigma es produeix principalment perquè al mateix temps que acumulem evidència científica sobre l'enorme impacte que té el menjar sobre la salut i el desenvolupament infantil i adolescent, assistim a un empitjorament generalitzat de les seves condicions nutricionals i a un augment de l'obesitat infantil.

Les discussions sobre la necessitat de millorar la política de menjadors escolars no haurien de tractar només la ingesta d'aliments. L'hora de menjar té un significat social que en algun moment vàrem decidir ignorar en la nostra vida moderna accelerada. Ara, però, intentem recuperar aquest moment, ja que forma part del nucli de dinàmiques importants d'inclusió i exclusió socials.

L'apartat d'**Ivana Dobrotić** presenta el cas de **la gratuïtat dels menjadors escolars com una política d'importància creixent** en el conjunt de la política educativa. Seguint la recomanació de la Unió Europea, emmarcada sobretot en la Garantia Infantil Europea, la gratuïtat dels menjadors escolars està adquirint un protagonisme notable en bastantes agendes polítiques nacionals.

El Pilar Europeu de Drets Socials i la Garantia Infantil Europea destaquen el dret dels nens a la protecció davant la pobresa, que inclou el dret dels nens d'entorns desfavorits a mesures específiques per millorar la igualtat d'oportunitats. Es demana als estats membres que garanteixin l'accés efectiu i gratuït dels nens necessitats a una educació i atenció d'alta qualitat en la primera infància, a l'educació (incloses les activitats escolars i un menjar saludable cada dia escolar com a mínim) i a l'atenció sanitària, i també l'accés efectiu a una nutrició saludable i a un habitatge adequat. En matèria nutricional, la Garantia Infantil Europea recomana proporcionar almenys un menjar saludable cada dia escolar als nens necessitats (fins i tot a través del pla de la UE de consum de fruita, verdura i llet a les escoles), donar suport a l'accés a àpats saludables fora de l'horari escolar (per exemple, mitjançant ajudes en espècie

o econòmiques) i limitar la publicitat i restringir la disponibilitat d'aliments rics en greixos, sal i sucre als centres educatius. (Comissió Europea, 2021).

A més, la Garantia Infantil Europea aconsella als països que, sempre que sigui possible, adoptin un plantejament universal pel que fa als menjadors escolars. Nogensmenys, la realitat europea és molt diversa. Tal com explica Dobrotic, l'any 2023 només set països de la UE aplicaven un model universal i proporcionaven àpats escolars gratuïts o bé a tots els nens que assistien a l'escola primària o bé només als nens de cursos inferiors, amb una provisió selectiva per als nens de cursos superiors, com seria el cas de Lituània i Letònia. L'enfocament selectiu de la majoria dels països fa que els nens i els pares hagin de fer front a nombrosos obstacles per accedir als àpats escolars (gratuïts), començant pels de caràcter econòmic, ja que els pares no poden permetre's ni tan sols un petit cofinançament. Mentre que els principis de selectivitat solen ser massa estrictes per cobrir tota la demanda potencial, alguns països com, per exemple, Bèlgica o els Països Baixos informen del fenomen de les *carmanyoles buides*.

L'apartat de **Costas i Sánchez** també s'ocupa de **l'accés equitatiu als menjadors escolars a través de la millora dels ajuts i de les beques**. Tot i que 364.000 infants es troben en situació de pobresa a Catalunya, el nombre total d'ajuts per al menjador escolar concedits no arriba als 180.000. A més, sabem que 5 de cada 10 nens i nenes de famílies amb rendes baixes no utilitzen el servei de menjador. Aquestes dades ens indiquen indirectament que milers de famílies que necessiten suport per cobrir el cost del menjador escolar o bé no el reben per raons desconegudes o bé no el sol·liciten, un fenomen conegut com a *non take-up* (NTU). Les autores assenyalen que, tot i que el dret a l'educació és gratuït, molts serveis complementaris, com ara el menjador o les activitats extraescolars, no estan garantits per a tothom, la qual cosa contribueix a reproduir les desigualtats de classe. De fet, mentre que el preu màxim del menjador a Catalunya és de 7,25 euros diaris (aproximadament 1.200 euros anuals), gairebé el 45% dels infants viuen en llars que no poden fer

front a despeses imprevistes de 800 euros, una situació que empitjora especialment en el cas de les famílies monoparentals.

En el cas concret de Barcelona, la convocatòria per sol·licitar els ajuts, considerats un dret subjectiu, roman oberta durant tot el curs escolar. Es tracta d'una política flexible que permet atendre les sol·licituds sobrevingudes i els ajustos en la situació socioeconòmica de les famílies per sota del llindar d'ingressos establert. Els ajuts cobreixen entre el 70% i el 100% del cost, en funció dels requisits que compleix l'alumnat. No obstant això, les autores adverteixen que existeixen barreres en totes les fases del procés que dificulten o, fins i tot, impedeixen que moltes famílies accedeixin a aquests ajuts. La manca d'informació, l'ús d'un llenguatge administratiu innecessàriament tècnic, la gran quantitat de documents requerits i el procediment de concessió de l'ajut fan que moltes famílies que per les seves circumstàncies haurien d'accedir-hi es perdin pel camí.

Tenint en compte les característiques del procés, les autores fan diverses propostes de millora. Destaquen l'ús de l'SMS certificat per reduir els tràmits presencials i agilitzar la tramitació, i l'enviament d'esborranys de sol·licituds a les famílies que ja han rebut l'ajut en anys anteriors, com es fa a Terrassa, per simplificar el procés de renovació. També es proposa millorar la informació del lloc web, especialment l'apartat d'ajuts de menjador, perquè sigui més accessible i garantir la disponibilitat de diversos idiomes per a les famílies nouvingudes. Pel que fa als consells comarcals, les autores suggereixen definir les ajudes educatives com un dret subjectiu, reduir les càrregues burocràtiques i fomentar l'automatització i la renovació automàtica dels ajuts. Finalment, es considera essencial actualitzar els criteris de renda per reflectir millor la situació econòmica actual i no només la de l'any anterior.

Tot això ens porta a reflexionar sobre l'elevada fragmentació de les prestacions socials i educatives dins del sistema de garantia de rendes espanyol, que duplica processos i obliga moltes famílies a perdre's en un

laberint burocràtic. Aquest escenari no només genera costos d'aprenentatge, sinó també costos psicològics. Halling i Baekgaard (2024), acadèmics de referència en la literatura sobre barreres administratives entre l'estat i la ciutadania, argumenten que tant el servei de primera línia com la comunicació governamental influeixen en l'experiència de les càrregues burocràtiques, i que la creació d'aquestes barreres és, en última instància, una decisió política. En aquest sentit, els ajuts de menjador són un bon exemple de com la participació activa dels actors rellevants, com ara les escoles, i la decisió política de simplificar el procés (per exemple, no exigint la signatura digital) afavoreixen l'èxit a l'hora d'arribar realment a la part de la població que es pot beneficiar d'aquestes polítiques.

La seguretat alimentària no depèn només d'allò que els nens i adolescents mengen a casa o a l'escola, també depèn de l'oferta disponible al'entorn pel qual transiten la major part del temps. En el seu apartat «**Salut i entorn alimentari escolar**: explorant factors d'influència i recursos per prevenir l'obesitat infantil a Barcelona», **García-Sierra i Domene** posen la mirada en la incidència de l'entorn, en aquest cas l'entorn alimentari, en la salut i el benestar que, al seu torn, impacten en les condicions d'aprenentatge de nens i adolescents. Com a part del que coneixem com a determinants socials de la salut, els entorns alimentaris influeixen en l'elecció d'aliments i en la dieta mitjançant l'oferta disponible.

En un estudi rellevant de Barbara Vis i Tom Hylands (2005) titulat «Fat Government, Thin Populace? Is the Growth of Obesity Prevalence Lower in More Generous Welfare States?» es demostrava que els estats del benestar més generosos, amb transferències de renda més elevades i una qualitat superior en salut i educació pública, presentaven una correlació positiva amb taxes més baixes d'obesitat. Per la seva banda, Offer, Pechey i Ulijaszek (2010) van observar que als països amb règims de benestar liberal de mercat, on hi ha més inseguretat econòmica i estrès, la prevalença de l'obesitat és més elevada. Aquest efecte es deu en gran mesura a la disponibilitat de menjar ràpid.

La referència a aquests dos estudis no és trivial: indica que l'obesitat, que a llarg termini implica tenir una part de la població menys activa, amb menys salut i amb més dificultats d'integració social, lluny de ser només un problema social que sorgeix a la llar o a l'escola, és també un problema estructural relacionat amb la configuració del nostre estat del benestar i les nostres prioritats d'inversió. A Espanya, gairebé 4 de cada 10 infants pateixen sobrepès i les xifres d'obesitat es dupliquen quan parlem de les famílies amb menys ingressos.

Es tracta d'un interès creixent per entendre millor que els hàbits alimentaris de la llar i la qualitat del menjar de l'escola no condicionen exclusivament una dieta saludable i que la disponibilitat de determinats tipus d'aliments en un radi d'influència també la condicionen. Existeix evidència científica, sobretot als Estats Units i al Regne Unit, que indica la presència de patrons d'alimentació i d'inactivitat física poc saludables promoguts per un entorn obesogen. Segons la investigadora britànica Hillary Shaw (2008), els *deserts alimentaris* actuen entre nens i adolescents com a barreres al consum d'una dieta saludable. La recerca que tenim sobre aquest tema evidencia una prevalença d'aquests entorns obesògens precisament a les escoles i instituts situats a les zones econòmicament més vulnerables de les ciutats gràcies a unes estratègies de mercat d'aquesta indústria que troba en la falta de regulació un terreny fèrtil per a la seva expansió.

Per això, aquestes autores destaquen la necessitat d'intervenir directament en els entorns obesògens, que inclouen tant els entorns alimentaris locals i escolars com els entorns d'activitat física de les escoles i dels barris. Pel que fa als entorns alimentaris locals i escolars, les autores es refereixen principalment a l'oferta alimentària. Per exemple, exposen que la proximitat residencial a locals de menjar ràpid incrementa el risc de patir sobrepès. Tanmateix, les famílies no són les úniques que es troben cada vegada més envoltades d'ofertes de baixa qualitat. Dos estudis rellevants duts a terme a Madrid i Barcelona mostren que més del 90% de les escoles estan envoltades d'una oferta alimentària poc saludable, un fet que

repercuteix de manera més notable en les escoles dels barris més desfavorits. En canvi, barris com ara Les Corts o Sant Gervasi hi estan menys exposats. Quant als entorns d'activitat física, les autores emfatitzen la seva importància, ja que un accés desigual a espais verds urbans i de joc pot tenir conseqüències en termes de trastorns psicològics i de desenvolupament. A Barcelona, de manera sorprenent, la distribució d'aquests espais segueix un gradient social invers, resultat precisament de polítiques compensatòries que adopten una mirada socioespacial sobre les intervencions en el territori.

En aquest context, Garcia-Sierra i Domene expliquen les iniciatives principals que s'han portat a terme en aquest sentit i fan una sèrie de propostes per intervenir en els entorns obesògens, centrant-se en els dos subentorns, és a dir, en l'alimentari i en el d'activitat física. En ambdós casos es tenen en compte els àmbits de l'escola i del barri. Diverses eines s'han posat en marxa per reduir la magnitud d'aquest problema social, tant a escala internacional com local. En l'àmbit internacional, les autores esmenten la interessant proposta del Healthy Food Environment Policy Index, que avalua la força de les polítiques per millorar l'entorn alimentari. Aquesta eina identifica diverses prioritats, com, per exemple, establir objectius obligatoris de composició d'aliments pel que fa a sucres afegits, sal i greixos saturats, permetre als estats membres aplicar una exempció de l'IVA del 0% a fruites i verdures, o prohibir el màrqueting d'aliments poc saludables dirigit a infants. Les propostes que deriven del manual *Food Systems and Diets* segueixen la mateixa línia d'intervenció: fiscal, mitjançant la intervenció sobre els aliments no saludables, i en la propaganda, restringint el màrqueting d'aquests productes dirigit als infants. En relació amb els entorns d'activitat física, una iniciativa rellevant a escala internacional ha estat l'Índex de Polítiques de l'Entorn d'Activitat Física (PA-EPI). D'aquesta eina es deriven recomanacions que subratllen la importància dels centres educatius i de l'espai urbà a l'hora de garantir infraestructures que facilitin l'activitat física a l'aire lliure, i també el finançament i els recursos necessaris per fer-ho possible.

Les iniciatives en l'àmbit local han seguit una línia similar en termes de contingut. Un bon exemple que mencionen les autores és l'EASSB 2030, una estratègia integral per transformar els sistemes alimentaris locals i garantir aliments saludables, assequibles i sostenibles més enllà de l'entorn escolar. Suggereixen que és important no només intervenir en els menús escolars, fent-los més saludables, sinó també regular els espais publicitaris de competència municipal i crear entorns urbans que garanteixin l'accés a una oferta arrelada al territori i més saludable. En relació amb l'activitat física, una iniciativa destacada ha estat el pla BCN Ciutat jugable, que inclou un mapatge i una proposta d'ampliació de l'espai públic i dels patis escolars per diversificar les oportunitats de joc en una ciutat amb escassetat d'espais destinats a aquesta finalitat. Exemples de referència són *La balena* al parc central de Nou Barris o *El pop* al parc de la Pegaso de Sant Andreu.

Basant-se en l'evidència empírica i en les iniciatives implementades, les autores presenten una sèrie de propostes i recomanacions. Hi ha consens que per reduir les taxes d'obesitat infantil i promoure el benestar dels infants les polítiques públiques han de ser *multicomponent*, és a dir, han d'abordar els diferents entorns, i coherents, és a dir, han d'estar alineades entre elles (per exemple, han de garantir tan menús escolars saludables com activitat física al pati escolar). Un segon consens és que el problema rau més en l'oferta que en la demanda. En lloc de promoure polítiques que intenten canviar el comportament de les famílies, és més important regular l'oferta, tant alimentària com esportiva, i restringir el màrqueting d'aliments no saludables. Algunes de les propostes concretes inclouen la prohibició dels greixos trans, el control dels aliments ultraprocessats limitant la quantitat de sucres, sal i greixos saturats, el control alimentari als restaurants de menjar ràpid i la regulació del preu de les fruites i verdures a través de l'IVA. Així, la supervisió i regulació de la indústria alimentària es converteix en un deure polític per garantir allò que la recerca científica ha indicat com a eficaç per combatre l'obesitat: uns estats del benestar forts, que inverteixin en salut pública i no permetin que el menjar ràpid esdevingui la norma en lloc de l'excepció en els entorns més propers als infants.

En definitiva, molts dels apartats d'aquesta investigació posen en relleu que les polítiques locals són importants, sobretot per la seva capacitat de reconèixer i adaptar-se a la diversitat socioespacial de les ciutats i d'incidir en els entorns de quotidianitat dels infants i adolescents. En aquest sentit, Barcelona es mostra sovint com un referent en innovació en l'àmbit de la política pública que pot servir d'inspiració i guia per a altres municipis. No obstant això, al mateix temps, els municipis més petits i amb menys capacitat per redistribuir recursos es veuen molt més limitats a l'hora d'emprendre intervencions d'equitat social i territorial. Per tant, el repte de la governança territorial continua vigent.

Bibliografia

- ALVARADO, S. E. i COOPERSTOCK, A. (2021). Context in continuity: the enduring legacy of neighbourhood disadvantage across generations. *Research in Social Stratification and Mobility*, VOL. 74. [HTTPS://DOI.ORG/10.1016/J.RSSM.2021.100620](https://doi.org/10.1016/j.rssm.2021.100620)
- VIS, B. i HYLANDS, T. (2013). Fat government, thin populace? Is the growth of obesity prevalence lower in more generous welfare states? *International Journal of Social Welfare*, 22(4), 360-373.
- COOPER, K. i STEWART, K. (2021). Does household income affect children's outcomes? A systematic review of the evidence. *Child Indicators Research*, 14(3), 981-1005.
- DICKINSON, J. L., ZUCKERBERG, B. i BONTER, D. N. (2010). Citizen science as an ecological research tool: challenges and benefits. *Annual review of ecology, evolution, and systematics*, 41(1), 149-172.
- FARRÉ, L. (2020). Immigració, integració i sostenibilitat del sistema educatiu. <https://elobservatoriosocial.fundacionlacaixa.org/ca/-/inmigracion-integracion-y-sostenibilidad-del-sistema-educativo>
- GOUGH, I. (2010). Economic crisis, climate change and the future of welfare states. *Twenty-First Century Society*, 5(1), 51-64.
- GOUGH, I. (2016). Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics*, 25(1), 24-47.

- HALLING, A., i BAEKGAARD, M. (2024). Administrative Burden in Citizen–State Interactions: A Systematic Literature Review. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 34(2), 180-195.
- LARAU, A. (2015). Cultural Knowledge and Social Inequality. *American Sociological Review*, Vol. 80, núm. 1, 1-27
- OFFER, A., PECHEY, R. i ULJASZEK, S. (2010). Obesity under affluence varies by welfare regimes: the effect of fast food, insecurity, and inequality. *Economics & Human Biology*, 8(3), 297-308.
- SOLER-BUADES, L. i MAESTRIPIERI, L. (2023). Què funciona contra la pobresa? Una revisió sistemàtica de les polítiques d'educació i atenció en la primera infància. *Què funciona contra la pobresa, projecte temàtic: afers socials i desigualtats*, núm. 2.

L'Anuari 2024: l'estat de l'educació a Catalunya revisa el panorama educatiu al nostre país i n'analitza els principals indicadors en clau evolutiva i en comparativa internacional. Això permet identificar els reptes més rellevants que el sistema educatiu català haurà de superar en els propers anys per aconseguir un autèntic marc d'oportunitats vitals per al conjunt de l'alumnat.

Aquesta anàlisi i aquesta identificació de reptes permeten als directors de l'anuari, Margarita León i Bernat Albaigés, i als dotze autors i autores formular propostes de política pública per a la millora de l'educació a Catalunya amb una premissa clara, que va més enllà del plantejament d'anuaris anteriors: les problemàtiques educatives que té actualment el país ja no es poden resoldre amb una mirada únicament escolar.

Els autors de *L'Anuari 2024: l'estat de l'educació a Catalunya* han treballat també les seves propostes en diversos seminaris al costat de seixanta professionals de diferents àmbits vinculats a l'educació.

Margarita León (dir.)

Catedràtica de Ciències Polítiques a la Universitat Autònoma de Barcelona i investigadora sènior a l'Institut de Govern i Polítiques Públiques.